

УДК 316.77

О. П. Мокрогуз

завідувач кафедри суспільних дисциплін
і методики їх викладання

Чернігівського обласного інституту
післядипломної педагогічної освіти ім. К. Д. Ушинського,
кандидат педагогічних наук доцент (Україна)

МЕДІАОСВІТА В УКРАЇНСЬКІЙ ШКОЛІ: МЕТОДОЛОГІЧНИЙ І ПРАКТИЧНИЙ АСПЕКТ

Медиаобразование в украинской школе: методологический и практический аспект

В статье рассматриваются практические пути и проблемы внедрения медиаобразования в украинских школах и обществе. Автор анализирует Концепцию внедрения медиаобразования в Украине в двух редакциях — 2010 и 2016 годов. Описаны основные положения и отличия этих концепций. Статья раскрывает основные этапы проведения эксперимента по внедрению медиаобразования, который начался в 2011 году. Отмечено значение деятельности Института социальной и политической психологии Национальной академии педагогических наук Украины в проведении эксперимента. Охарактеризованы некоторые программы для средней и старшей школы, которые используются в Украине. Обозначены специфические особенности медиаобразовательных программ для 10–11 и 8(9) классов. В статье указано на значение областных институтов последипломного педагогического образования, которые на местах создают систему внедрения медиаобразования. В статье анализируются различные подходы медиаэкспертов и исследователей для эффективного распространения медиаобразования. Автором были представлены результаты исследования отношения учителей, которые преподают медиаграмотность / медиаобразование, и общественности относительно путей его внедрения в учебных заведениях Украины, проведенного в 2015 году. Рассмотрена просветительская и практическая деятельность украинских общественных и международных организаций, направленных на скорейшее внедрение медиаобразования. Отмечено значение Академии украинской прессы во внедрении медиаобразования. В статье делаются выводы о значительном прогрессе в продвижении медиаобразования в Украине и о необходимости синтетического подхода в процессе внедрения медиаобразования. Это касается использования специальных учебных медиапрограмм, интеграции медиаобразования во все школьные предметы и привлечения международных и украинских организаций.

Media education in Ukrainian schools: methodological and practical aspects

In article practical ways and problems of introduction of media education at the Ukrainian schools and society are considered. The author analyzes the Concept of introduction of media education in Ukraine of two editions: 2010 and 2016. Basic provisions and differences of these Concepts are described. Article opens the main stages of carrying out experiment on media education introduction which has begun in 2011. Value of activity of Institute of social and political psychology of National academy of pedagogical sciences of Ukraine in carrying out experiment is noted. Some programs for high and high school

which are used in Ukraine are characterized. Specific features of media educational programs for 10–11 and 8 (9) classes are designated. In article it is specified value of regional institutes of post-qualifying pedagogical education which on places create system of implementation of media education. In article various approaches of media experts and researchers for effective distribution of media education are analyzed. The author has presented results of research of the relation of teachers who teach media literacy/media education and the public concerning ways of his introduction in educational institutions of Ukraine, carried out in 2015. Educational and practical activities of the Ukrainian public and international organizations directed to the fastest introduction of media education are considered. It is specified value of Academy of the Ukrainian press in media education introduction. In article conclusions about significant progress in advance of media education in Ukraine and need of synthetic approach in the course of media education introduction are drawn. It concerns use of special training media programs, integration of media education into all school objects and involvement of the international and Ukrainian organizations.

У 2010 році постановою Президії Національної Академії педагогічних наук України була затверджена Концепція впровадження медіаосвіти в Україні, яка була розрахована до 2020 року.

Ця концепція спрямовувалась на підготовку і проведення широкомасштабного поетапного всеукраїнського експерименту з упровадження медіаосвіти на всіх рівнях; пріоритетне започаткування практики шкільної медіаосвіти, яка на думку авторів могла стати головною інтеграційною ланкою формування цілісної системи медіаосвіти; забезпечення медіаосвіти у вищій школі, насамперед при підготовці фахівців педагогічного профілю; врахування завдань медіаосвіти в ході здійснення освітніх реформ; ініціювання широкої громадської підтримки медіаосвітнього руху, включаючи міжнародну співпрацю в цій сфері [1].

Згідно з наказом Міністерства освіти і науки № 886 від 27 липня 2011 року в загальноосвітніх та вищих навчальних закладах розпочато Всеукраїнський експеримент з упровадження медіаосвіти в 2011–2016 роках. Основним завданням за цей період важливо було підготувати освітню систему до масового впровадження медіаосвіти. Головною перешкодою в цьому напрямі на сьогодні залишається відсутність фахівців, які можуть викладати медіакультуру, формувати медіаграмотність. Першочерговим завданням стала підготовка зацікавлених вчителів та розробка спеціалізованих програм [2].

Участь в експерименті взяли 82 школи з 10 адміністративних одиниць України, що значно більше, ніж розраховувалось на початку експерименту. Таким чином, 2011–2012 роки став підготовчим періодом, у ході якого школи визначалися з цілями в межах експерименту, обирали для себе найбільш вдалу модель. Також тривала підготовка педагогів [3].

В Інституті соціальної та політичної психології НАПН України було створено для учнів 10 класів курс за вибором «Медіакультура», що стала першою медіаосвітньою програмою для школи. Програма складалась з трьох блоків: загальноінформаційний («Людина у світі інформації»), другий блок — візуальна медіакультура і медіамистецтво і третій — медіакультура у кіберпросторі та основи безпечної поведінки в інтернеті [4].

Автори програми зазначали, що «спираючись на досвід таких європейських країн, як Велика Британія, Франція, Канада, Росія та інші, ми висуваємо ідею саме шкільної медіаосвіти, яка має впроваджуватися у форматі спецкурсу/факультативу для учнів старшої школи».

Метою курсу автори визначали формування теоретичної бази знань учнів з основ медіаграмотності та практичних навичок ефективної і безпечної взаємодії з інформацією, отриманою з медіа джерел [5, с. 6–7].

Значна увага у програмі надавалась психологічним аспектам роботи з медіа («Візуальна медіа-культура: культурологічний, соціально-психологічний підхід», «Психологічний захист від непотрібної візуальної інформації», «Психологічні методи діагностики, корекції та профілактики інтернет-залежності», «Профілактика негативних психофізіологічних ефектів взаємодії з кіберпростором»).

Програма передбачала і подачу лекційного матеріалу, і практичні заняття, наприклад, перегляд та аналіз фільмів, зокрема, короткометражок, а також реклами; обговорення медійних творів і створення власних. Формами роботи на заняттях були лабораторні, семінари, віртуальні екскурсії в мережі Інтернет, позакласні та позаурочні екскурсійні заняття, реалізація навчальних проєктів міжпредметного характеру, підготовка самостійних розробок, як групових, так і індивідуальних. У програмі рекомендувалось надавати увагу аналізу екранної мови з точки зору психологічного впливу, які емоції викликають певні зображення.

Курс готував учнів до грамотного споживання медіа. В результаті вивчення курсу «Медіакультура» в учнів повинен бути сформований необхідний мінімум знань, вмінь і навичок, перш за все користувачьких, для подальшої ефективної взаємодії із медіапростором.

Як вже зазначалось вище впровадження медіаосвіти здійснювалось різними шляхами. Так, у Дніпровській (бувша Дніпропетровська) області участь в офіційному експерименті у 2012 році взяли 9 шкіл. Згодом до експерименту приєдналось ще 38 навчальних закладів. Протягом декількох років в області проводились учнівські конкурси соціальної реклами, дитячої анімації, проведено ряд тренінгів для вчителів: «Особливості створення шкільної газети», «Особливості створення аудіокниги», «Особливості створення мультфільмів»,

семинар «Створення моделі шкільної медіаосвіти», проведено конкурс «Медіапедагог року — 2014» [6].

У 2015 р., близько 135 шкіл в Дніпропетровській, Запорізькій, Київській, Львівській, Луганській, Миколаївській, Полтавській, Черкаській, Харківській, Херсонській областях беруть участь у експерименті на національному рівні. За її оцінкою в цілому більше 250 шкіл в Україні, пов'язаних з експериментом, тим чи іншим способом впроваджують медіаосвіту: частина зосередилась на розвитку медійної творчості учнів через гуртки та факультативні заняття, частина розвиває психолого-педагогічні аспекти медіаосвіти/медіаграмотності. Національний експеримент дав поштовх для появи регіональних груп шкіл, які почали впроваджувати медіаосвіту самостійно. Підготовка до викладання медіа освітніх курсів здійснювалась за підтримки різноманітних організацій: «Академії української преси», «У-Медіа», Фонд «Відродження» [7].

Варто відзначити, що подібні заходи здійснювались і в інших областях України. Зокрема, у Чернігівській області протягом 2012–2016 року крім залучення декількох шкіл до експерименту на регіональному рівні в яких викладались медіаосвітні курси були проведені щорічні трьохденні тренінги для вчителів «Практична медіаосвіта», обласні конкурси шкільних медіа, науково-практична конференція «Медіаосвіта: європейський досвід та українські перспективи в контексті шкільної та післядипломної педагогічної освіти». На курсах підвищення кваліфікації вчителів в обласному інституті післядипломної педагогічної освіти імені К. Д. Ушинського запроваджено курс «Основи медіаграмотності».

У 2014–2015 роках з'явилися ряд інших програм з навчання медіаграмотності: «Сходінки до медіаграмотності» для 2–4 класів загальноосвітніх навчальних закладів, «Навчальна програма з основ медіаграмотності 8 (9) клас (пропедевтичний курс)», «Основи медіаграмотності» для учнів 10–11 класів загальноосвітніх шкіл, «Медіаграмота в педагогічних училищах і коледжах», «Медіаосвіта (медіаграмотність)» для студентів вищих навчальних педагогічних закладів, педагогічних та науково-педагогічних працівників [8].

Цілі шкільних програм є близькими і полягають у формуванні теоретичних знань і практичних навичок про «основні типи мас-медіа; їхні переваги та недоліки; формати в яких відбувається створення, зберігання, передавання і презентація інформації та знань; можливі негативні тенденції медіаконтенту, який створюють мас-медіа (дезорієнтація особистості, крайній негативізм, надлишковий оптимізм тощо); загальні принципи, засоби, методи збору, узагальнення та використання аудіовізуальної і друкованої інформації; основні аспекти доступу до медіа (навчання, розваги тощо); обрання засобів та форм медіа для створення власних медіа текстів» (Програма для 2–4 класів); «здатність аналі-

зувати види і тексти медіа, засоби комунікації, критично сприймати медіатексти, володіти методами і прийомами психологічного захисту від непотрібної інформації, безпечної поведінки в медійному просторі, навичками організації особистісного медійного простору (в тому числі й творчими); розвивати мотивацію щодо формування індивідуальної медіаграмотності» (Програма для 8 (9) класу); «критичному мисленні (баченні, оцінюванні) медіатекстів різних форм і жанрів; здатності до сприймання повідомлень такими, якими вони є; оцінюванні медіаповідомлень у відповідному середовищі; розумінні історичного, економічного, художнього, мистецького, правового та інших контекстів, представлених в повідомленнях; здатності розуміти ледве помітні відтінки в поданні інформації та відмінності в поданні інших повідомлень, іншої інформації на одну і ту ж тему; здатності робити висновки про сильні та слабкі сторони повідомлення» (Програма для 10–11 класів).

Як бачимо, основні завдання програм стосуються у першу чергу формування в учнів аналітичних здібностей, критичного мислення. Це співпадає з точкою зору міжнародних експертів стосовно мети медіаосвіти / медіа грамотності [9, с. 27].

Програма з основ медіаграмотності для 8 (9) класу (пропедевтичний курс) у змісті навчального матеріалу спирається на розуміння медіадидактики як основи навчання учнів на прикладах окремих розділів. Такий підхід ще майже 10 років тому запропонувала Г. В. Онкович [10].

Метою курсу є започаткування основ медіаграмотності, формування теоретичної бази знань учнів з основ медіаграмотності і практичних навичок ефективною та безпечною взаємодією з інформацією, навчання сприйняттю і переробці інформації, переданої по медіаканалах, розвиток критичного мислення, формування вмінь пов'язаних з використанням різних медіаресурсів. Програма містить вимоги які базуються на вимогах «Концепції впровадження медіаосвіти в Україні, психологічно обґрунтована і відповідає віковим особливостям навчання підлітків і в ній закладаються типи занять, які базуються на інноваційних підходах в освіті: демократичні засади спілкування педагогів та учнів, інтерактивні методи навчання, групові форми організації самого процесу навчання тощо. У програму включені наступні теми: різновиди та історичний розвиток медіа, друковані ЗМІ, фотографія, кіно і телебачення, інтернет і мобільний контент, реклама, радіо і музика, комп'ютерні та відеоігри, аналіз медіатексту.

Даний курс, враховуючи вікові особливості взаємодії дітей з медіа, є пропедевтичним і націлений передусім на початкові знання, елементарні уявлення та найпростіші вміння для подальшого поглиблення медіаосвіти у наступних класах. В результаті занять школярі будуть не тільки володіти запасом знань з основних понять медіа, але і вміти використовувати ці знання на практиці.

Одним з важливих питань втілення у практику української школи медіаосвіти є вибір шляху за яким вона буде розвиватися. Деякі українські дослідники обґрунтовують необхідність створення програм і навіть навчальних дисциплін «завдання яких — навчити дітей критично ставитися до інформації, що оточує людину в сучасному світі» [11; 12].

Інші засвідчують необхідність «гармонично легалізувати елементи медіаобразования в учебных программах» [13].

Національний інститут стратегічних досліджень зазначає «Найоптимальнішою з них є інтеграція елементів медіаосвіти в існуючі навчальні предмети і курси, зокрема, йдеться про інформатику, українську мову і літературу, суспільствознавство» [14].

Медіаосвіту за словами І. А. Фатєєвої за предметно-змістовою локалізованістю варто розрізняти на предметну, між предметну, багатопредметну [15, с. 121].

Ми схилиємось до думки, що для української школи прийнятним є синтетичний шлях, коли розвиток отримують як окремі предмети, про програми яких вже йшлося вище, так і відбувається інтеграція медіаосвіти в різних шкільних курсах.

Це підтверджується як дослідженнями наведеними А. Федоровим «Пути внедрения медиаобразования / медиаграмотности в школах и вузах, учреждениях дополнительного образования и досуга», де синтетичний шлях підтримують 61,54 % експертів з медіаосвіти, інтегрований шлях — 30,77 %, автономний — лише 7,69 % [9, с. 31] так і соціологічними дослідженнями «Впровадження медіаосвіти та медіаграмотності в загальноосвітніх школах України», яке проводилось на замовлення Українського медійного проекту («У-Медіа») Інтернет-Нетворк у 2015 р. За даними цього дослідження школи обрали різні форми навчання з медіаосвіти/медіаграмотності. Найбільш поширеним є обов'язковий урок — одна учбова година на тиждень (44 %). 21 % складають школи, де ентузіасти — вчителі ініціювали та підтримують шкільні медіа — газети, радіо, Інтернет-сторінку. Вони стимулюють творчий потенціал учнів, навчають їх створювати свій власний медіа продукт, паралельно розвиваючи медіаграмотність. Гуртки та факультативне навчання за бажанням учнів складає 13 % та 15 % відповідно. Ця цифра відображує ту проблему, на яку звертають увагу всі вчителі — брак навчальних годин. 8 % шкіл вирішують цю проблему, інтегруючи медіаосвіту / медіаграмотність у інші предмети [16].

Дане соціологічне дослідження підводить до певних висновків. Медіасвіта в загальноосвітніх школах України впроваджується завдяки вдалому поєднанню зусиль Академії української преси (АУП), яка підготувала на своїх школах основну групу вчителів, координаторів / викладачів в обласних інсти-

тух післядипломної педагогічної освіти (ОППО) та Інституту соціальної та політичної психології Академії педагогічних наук Укарїни, розробником концепції експерименту, в якому взяли участь школи з 10 областей України. Поширення експерименту одночасно на національному та регіональному рівнях, а також самостійне провадження медіаосвіти в деяких школах є підтвердженням того, що медіаосвіта починає виходити за рамки початкового експерименту. Водночас, забезпечити повноцінний перехід від експерименту до широкого її впровадження можна, якщо перейти до підготовки майбутніх вчителів і включити курс медіаосвіти до обов'язкової програми навчання студентів педагогічних коледжів і університетів. 84 % опитаних вчителів, які сьогодні викладають медіаграмотність, проходили навчання з медіаосвіти, 16 % вчилися самостійно. Кожний четвертий з 90 опитаних брав участь у школах медіаграмотності АУП, ще 28 % навчались в обласних інститутах післядипломної педагогічної освіти та на семінарах.

Підтримка у суспільстві запровадження медіаосвіти постійно зростає. Так на запитання іншого соціологічного дослідження «Чи вважаєте ви, що потрібно запровадити навчання з медіаграмотності?» 45 % громадян відповіли, що курс має бути запроваджений у школах, 40 % — вважають, що він необхідний у вишах, 27,8 % відповіли, що потрібні широкі просвітницькі кампанії з медіаграмотності для дорослих, 12,1 % не вважає, що потрібне навчання з медіаграмотності. На запитання «Чи зацікавлені Ви у додатковій інформації про те, як медіа впливають на дітей?» майже 48 % відповіли ствердно, 38 % — ні, 17,3 % — «важко сказати» [17].

Значну роль у розповсюдженні медіавграмотності відіграють громадські організації. Проект «Програма медіаграмотності для громадян» тривала з липня 2015 року до кінця березня 2016 року, і здійснюється за підтримки Міністерства закордонних справ та міжнародної торгівлі Канади (DFATD Canada), у партнерстві трьох організацій: Академія Української Преси, IREX та StopFake. Організатори зазначали, що головна мета проекту — посилення стійкості громадян перед дестабілізуючим впливом неправдивої інформації.

Основним способом підвищити медіаграмотність були тренінги, що проходили у 14 областях України. Проект концентрувався в першу чергу на східних та південних областях. Всього у тренінгах взяли участь 14 803. Тренерами (а всього їх у проекті було більше 400) стали люди різних професій та роду діяльності. Більшість із них — це працівники середньої та вищої школи, закладів післядипломної освіти, працівники бібліотек, ЗМІ, представники місцевих громадських організацій.

Посібник зі слоганом «Не потони в інформаційному дощі» містить плани занять із вправами по різних темах, тезами до відеопрезентацій. Його розробка

також була одним із етапів проекту — у його написанні взяли участь українські медіаексперти, педагоги, представники організацій АУП, IREX, StopFake. Основні тематичні блоки: інформація і мас-медіа (зокрема, свідоме медіаспоживання, вплив інформації, процес відбору новин), маніпуляція і боротьба (пропаганда, фейк як різновид інформаційної маніпуляції), мова ненависті (прийом дегуманізації, стереотипи, упередження) [18].

В Україні поки що відсутня формальне об'єднання вчителів медіаосвіти. Важко очікувати його створення в найближчі декілька років у зв'язку з відсутністю достатньої кількості вчителів, які мають постійні уроки з медіаосвіти/медіаграмотності в школах. Водночас центром, що акумулює прагнення розвивати медіаосвіту в Україні в практичній площині стала недержавна громадська організація «Академія української преси». АУП є провідним громадським лідером у сфері медіаосвіти і медіаграмотності, інспірує ключові ініціативи в сфері медіаосвіти, підтримує опорні точки формування медіаосвітнього руху.

Академія української преси вбачає свою роль в упровадженні медіаосвіти через: формування та підтримку групи лідерів-медіапедагогів для початкової, середньої та вищої освіти, підготовку навчальних посібників для різних аудиторій; залучення світового досвіду з впровадження медіаосвіти; створення можливостей для життєвої медіаосвіти в партнерстві з бібліотеками та громадським сектором.

Одними з заходів, спрямованих на впровадження та підтримку рівня медіаграмотності серед населення, є Літні та Зимові Школи АУП і Міжнародні науково-методичні конференції «Практична медіаграмотність: міжнародний досвід та українські перспективи», які відбуваються щороку. Крім того АУП здійснює моніторинг політичних новин, здійснює проект «Школа соціальної журналістики», видає і розміщує вільному доступі серію «Бібліотека масової комунікації та медіаграмотності АУП», куди ввійшли найкращі світові зразки практичних посібників з журналістики, медіаосвіти та праць з масової комунікації, які допомагають українським журналістам і педагогам підвищити загальний професійний рівень.

У вересні 2013 року розпочав свою роботу портал «Медіаосвіта і медіаграмотність». Це інтерактивна платформа для спілкування медіапедагогів задля сприяння відкритості та публічності процесів у медіаосвітньому середовищі (www.medialiteracy.org). Структура порталу включає спеціальні розділи — для вчителя середньої школи (з градацією по групам класів), для викладачів ВНЗ та для медіаспоживачів. Створена мапа медіаосвітніх ініціатив України. На порталі розміщуються новини медіаосвіти, постійно оновлюється електронна бібліотека. Академія української преси акумулює новини різних локальних

осередків і допомагає поширити їх через портал, соціальні майданчики та серед мережі медіапедагогів, бібліотекарів, громадських активістів Медіаосвітні ініціативи АУП реалізуються за підтримки Програми У-Медіа Інтерньюз, IREX, Міжнародного фонду «Відродження», Програми Матра Міністерства закордонних справ Нідерландів та MYMEDIA/DANIDA.

Просуванню медіа-освіти сприяють і онлайн-ігри: «Медіаграмотна місія» <http://irex.mocotms.com/> та «Медіазнайко» <http://medialiteracy.org.ua/>.

За словами В. Іванова, керівника АУП, сьогодні в Україні до медіаосвіти залучені більше 2000 шкіл, що становить 10 % від всього загалу навчальних закладів.

Схвалення Президією Національної академії педагогічних наук України у квітні 2016 нової редакції Концепції впровадження медіаосвіти в Україні сприятиме розбудові в Україні ефективної системи медіаосвіти.

Пріоритетними напрямками розвитку в Україні ефективної системи медіаосвіти до 2025 року, серед інших, стають створення системи шкільної медіаосвіти, розроблення стандартів медіаінформаційної грамотності педагогів, уведення медіакомпетентності у професійні стандарти підготовки педагогів, психологів, спеціалістів з соціальної роботи та інших спеціальностей, відповідне врахування вимог медіаінформаційної грамотності в освітніх і освітньо-наукових програмах фахової підготовки, розроблення спеціалізованих навчальних медіаосвітніх курсів для підготовки і перепідготовки працюючих фахівців.

Концепція передбачає декілька форм медіаосвіти: дошкільна, шкільна, позашкільна, медіаосвіта у вищій школі, медіаосвіта дорослих.

У порівнянні з Концепцією редакції 2010 року нова редакція визначає інші етапи реалізації Концепції.

У 2016 році закінчується проведення всеукраїнського експерименту з упровадження медіа-освіти в загальноосвітніх закладах. У 2017–2020 роках передбачається проведення широкої апробації і стандартизації варіативної моделі шкільної медіаосвіти в національному освітньому проекті, включення медіаінформаційної грамотності до стандартів освіти; започаткування масової підготовки медіапедагогів у вищих навчальних закладах та закладах післядипломної педагогічної освіти; розширення навчально-методичного забезпечення медіаосвітніх курсів. На завершальному етапі у 2021–2025 роках Концепція прогнозує, що відбудеться уведення медіаосвітньої складової у навчальні програми вищої школи і післядипломної освіти з гуманітарної підготовки фахівців усіх профілів [19].

Список основних джерел

1. Концепція впровадження медіа-освіти в Україні, 2010 р. [Електронний ресурс] // Інститут соціальної та політичної психології Національної академії педагогічних наук України. — Режим доступу: http://www.ispp.org.ua/news_44.htm. — Дата доступу: 05.07.2016. [Вернуться к статье](#)
2. Проведено презентацію Всеукраїнського експерименту з упровадження медіаосвіти [Електронний ресурс] // Міністерство освіти і науки України. — Режим доступу: <http://old.mon.gov.ua/ua/news/archive-news/88/provedeno-presentatsiyu-vseukrajinskogo-eksperimentu-z-uprovadzhennya-mediaosviti/>. — Дата доступу: 05.07.2016. [Вернуться к статье](#)
3. Дорош, М. Любов Найдьонова: «Щоб дитина грамотно споживала медіа, треба поставити її в позицію творця» [Електронний ресурс] // Media Sapiens. — Режим доступу: http://osvita.mediasapiens.ua/mediaprosvita/mediaosvita/lyubov_naydonova_schob_ditina_gramotno_spozhyvala_media_treba_postaviti_ii_v_pozitsiyu_tvortsya/. — Дата доступу: 05.07.2016. [Вернуться к статье](#)
4. Програма курсу за вибором для учнів 10 класу загальноосвітніх навчальних закладів «Спеціальний медіаосвітній курс «Медіакультура» / О. Т. Барішполець [та ін.] ; Національна Академія наук України, Інститут соціальної та політичної психології НАПН України. — К., 2013. [Вернуться к статье](#)
5. Методичні рекомендації з викладання спеціального медіаосвітнього курсу для старшокласників ЗОШ «МЕДІАКУЛЬТУРА». — К., 2011. — 42 с. [Вернуться к статье](#)
6. Медіапростір [Електронний ресурс] // Освітній портал Дніпропетровщини. — Режим доступу: <http://dnepredu.com/uk/site/mediakultura.html>. — Дата доступу: 05.07.2016. [Вернуться к статье](#)
7. Впровадження медіаосвіти та медіаграмотності в загальноосвітніх школах України. Звіт за результатами комплексного дослідження на замовлення Українського медійного проекту («У-Медіа») Інтерньюз Нетворк [Електронний ресурс] // Media Sapiens. — Режим доступу: http://osvita.mediasapiens.ua/content/files/me_in_schools__analit_tycal_report_may_5_2015_f.pdf. 05.07.2016. — Дата доступу: 01.03.2017. [Вернуться к статье](#)
8. Навчальні програми. Медіаосвіта [Електронний ресурс] // Академія Української преси. — Режим доступу: <http://www.aup.com.ua/mediaosv/navchalni-programy/>. — Дата доступу: 05.07.2016. [Вернуться к статье](#)
9. Федоров, А. В. Медиаобразование: социологические опросы / А. В. Федоров. — Таганрог : Изд-во Кучма, 2007. — 228 с. [Вернуться к статье](#)
10. Онкович, Г. В. Медіапедагогіка. Медіаосвіта. Медіадидактика / Г. В. Онкович // Вища освіта України. — 2007. — № 2. — С.63–69. [Вернуться к статье](#)
11. Наконечна, Л. М. Впровадження курсу «Медіаосвіта» у загальноосвітніх навчальних закладах / Л. М. Наконечна, В. В. Лобода, Л. М. Лобода // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка. 121 (2) / Чернігів. нац. пед. ин-т ім. Т. Г. Шевченка ; гол. ред. М. О. Носко. — Чернігів, 2014. — С. 39–43. [Вернуться к статье](#)
12. Носаченко, І. М. Медіаосвіта як напрям навчально-виховного процесу в школі / І. М. Носаченко // Наук. записки Тернопіл. нац. пед. ун-ту ім. Володимира

Гнатюка. Сер. Педагогіка / гол. ред. Г. Терещук ; заст. гол. ред. В. Чайка ; редкол.: І. Задорожна [та ін.]. — Тернопіль : ТНПУ, 2013. — № 3. — С. 102–108. [Вернуться к статье](#)

13. Баландина, Н. Ф. Интеграция медиаобразования в учебные программы по русскому языку / Н. Ф. Баландина // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. — 2014. — № 6 (40). — Суми : Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2014. — С. 327–335. [Вернуться к статье](#)

14. Іщенко, А. Ю. Медіаосвіта як чинник підвищення якості освіти та засіб протистояння гуманітарної агресії. Аналітична записка [Електронний ресурс] / А. Ю. Іщенко // Національний інститут стратегічних досліджень. Відділ гуманітарної безпеки. № 17. Сер. Гуманітарний розвиток. — Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/1795/>. — Дата доступу: 01.03.2017. [Вернуться к статье](#)

15. Фатеева, И. А. Классификация видов медиаобразования / И. А. Фатеева // Медиаобразование и медиакомпетентность: слово экспертам / под ред. А. В. Федорова. — Таганрог : Изд-во Таганрог. гос. педаг. ин-та, 2009. — 232 с. [Вернуться к статье](#)

16. Впровадження медіаосвіти у школах [Електронний ресурс] : результати дослідження // Media Sapiens. — Режим доступу: http://osvita.mediasapiens.ua/mediaprosvita/mediaosvita/vprovadzhennya_mediaosviti_u_shkolakh_rezultati_doslidzhennya/. — Дата доступу: 05.07.2016. [Вернуться к статье](#)

17. Чи критично громадяни ставляться до медіа? Соцдослідження [Електронний ресурс] // Media Sapiens. — Режим доступу: http://osvita.mediasapiens.ua/mediaprosvita/research/chi_kritichno_gromadyani_stavlyatsya_do_media_sotsdoslidzhennya/. — Дата доступу: 01.03.2017. [Вернуться к статье](#)

18. У Києві підбили підсумки проекту «Програма медіаграмотності для громадян» [Електронний ресурс] // Media Sapiens. — Режим доступу: http://osvita.mediasapiens.ua/mediaprosvita/mediaosvita/u_kievi_pidbili_pidsumki_proektu_programa_medigramotnosti_dlya_gromadyan/. — Дата доступу: 01.03.2017.. [Вернуться к статье](#)

19. Концепція впровадження медіаосвіти в Україні (нова редакція, 2016 р.) [Електронний ресурс] // Media Sapiens. — Режим доступу: http://osvita.mediasapiens.ua/mediaprosvita/mediaosvita/kontseptsiya_vprovadzhennya_mediaosviti_v_ukraini_nova_redaktsiya/. — Дата доступу: 05.07.2016. [Вернуться к статье](#)